

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

TAUTIŠKOS SĄMONĖS BRANDOS GALIMYBIŲ IEŠKOJIMAS (M. K. ČIURLIONIO ATVEJO ANALIZĖ)

In Quest of Possibilities for Developing National Awareness
(A Case Study of M. K. Čiurlionis)

SUMMARY

The article discloses the search for possibilities of developing national awareness in a changing world. In the context of globalisation, this is an acute and significant issue. We try to show it by underlining the peculiarities of the epoch shift in Lithuania. The epoch of Romanticism that was quite influential is stressed in the article, too. An analysis of Čiurlionis' life and aesthetic attitudes allows us to assess not only components of the native language, history and cultural cognition, which are significant for the development of national awareness, but also other stimuli like the native countryside, folk songs, the press and socio-cultural movements.

The national mentality of Čiurlionis formed under the direct influence of the southern Lithuanian landscape, which would enchant, allure and stimulate the artist's sensitive nature. The second element of the development process of his national awareness was the folk songs of southern Lithuania, which he used to hear in the fields, the farming environment and at home, sung by visiting aunts or parents. The artist would transcribe and sing them himself. His national awareness awoke in approximately 1905, stimulated by the Lithuanian cultural societies existing in Warsaw and Vilnius. He experienced the great influence of the lifting of the ban on the Lithuanian press and the free Lithuanian word, which he used to read in the periodicals *Viltis* (Hope) and *Lietuvos Žinios* (Lithuanian News) that he subscribed to, as well as *Lietuva* (Lithuania) that his brother would post from the United States. He used to contemplate the main events of the period as reflected in the press (the Great Seimas of Lithuania, the ideas for developing a nation-state with its own culture expressed by Dr. J. Basanavičius, etc). His thinking was also subject to the influence of activities of Lithuanian cultural societies in Vilnius and St Petersburg, as

RAKTAŽODŽIAI: globalizacija, tautiškoji sąmonė, gamta, liaudies daina, amžių sandūros kultūra, spauda.

KEY WORDS: globalisation, national awareness, countryside, folk song, culture of the shift of centuries, press.

well as his friendship with Sofija Kymantaitė. Having an awareness of the development of ideas of the national culture, he did his best to implement these ideas while living in Vilnius, and continuously sharing new ideas with relatives in his letters from St Petersburg. His activities were significant, and gave a sense to an important stage in developing the nation-state.

Conclusions must be drawn today, as no attention is currently being paid to developing the national awareness of youth, neither through the conscious understanding of the nature and countryside of the native land, nor through an awareness of its cultural heritage. Young people have lost their understanding of the sonic expression of the ethnos, as they do not know national folk songs, which are no longer heard in public.

PROBLEMOS AKTUALUMAS

M. K. Čiurlionio tautiškos sąmonės tapsmo analizės reikšmingumą šiandien patvirtina XXI a. pradžioje vykstantis istorinis pasaulio kultūros kaitos procesas.

Kalbėti apie valstybėje sprendžiamas tautiškos sąmonės įprasminimo žmonių sąmonėje ir veikloje problemas globalizacijos akivaizdoje šiandien reikštų būtinybę įvardinti mokslininkų minimus esminius tautinės savimonės dėmenis. Pagrindiniai jų – gimtoji kalba, istorinė atmintis, kultūros būtis kaip vertybių visuma, įprasminanti žmogaus gyvenimo būdą ir esanti gyvoju kūrybiniu vyksmu, padedančiu išlaikyti tautą, tradicijas, etnosą kaip piliečius telkiantį pradą. Reiktų pacituoti A. Maceiną, kuris išryškino ir dar vieną svarbų tautiškos sąmonės brandinimo faktorių: tautiniam dorovingumui, tautos vertybinėms orientacijoms, jų sklaidai įtaką daro etninė teritorija. „Ankšta“, pasak jo, teritorija turi didelį pranašumą: tauta nedidelį plotą išmoksta pažinti, gali racionaliai panaudoti turtus ir paveldą, sugeba pajusti tarpusavio vienybę. A. Maceina net nurodo kalnų arba lygumų reikšmingumą tautinės sąmonės formavimuisi. Teigia, kad keturiais specifiniais būdais pasi-

reiškia klimato, reljefo daromas tautoms poveikis¹. Tai galėtų patvirtinti gruzinų, rusų ar kitų, skirtingoje gamtinėje erdvėje gyvenančių tautų nuodugnesnė liaudies meno analizė.

Analizuodami kultūros (būdavo aktualios istorijos faktus matome, kad tautiškos sąmonės brandinimo visuomenėje problemos ypač istoriniais persilaužimo metais. Aktyviai svarstė ir bandė politiniame lygmenyje ir praktinėje veikloje kaip realizuoti tarpukario inteligentai. 1933 m. *Židinyje* A. Maceina rašė: „Mes turime žinoti, kas yra mūsų tauta, kokią kultūrinę misiją ji privalo atlikti visuotinėje kūryboje, kokia kryptimi ir kokiomis priemonėmis turi būti šis darbas vykdomas. Mes galime gyventi aklai ir nežinodami, koks yra mūsų tautos idealas, kuriam vykdyti kiekvienas narys privalo paaugoti savo kūrybą“². Įgyvendinant Lietuvos tautininkų sąjungos programines nuostatas, nusakančias tautiškos kultūros ugdymo gaires, netgi buvo bandyta kurti „tautinės propagandos ministeriją“, arba, kaip siūlė V. Kaupas, Tautai informuoti departamentą, bei „vadovauti koordinuotam tautos ugdymo bei kultūrinės akcijos darbui ir visomis galimomis

priemonėmis sistematiškai informuoti tautą...“ apie visus didžiausius jai iškilančius uždavinius³. Tuometinis Vidaus reikalų ministerijos Spaudos skyriaus viršininkas Mykolas Žilinskas netgi siūlė dar griežtesnes priemones, t. y. cenzūrą, kuri padėtų kovoti su tais, kurie yra „tautos auklėjimo principams priešingi“⁴. 1938 m. prie Ministrų Kabineto buvo įsteigta Tautinės kultūros ir informacijos įstaiga, kurios pavadinimas buvo greitai pakeistas. Tad greta Kultūros reikalų departamento 1938 m. veikė nauja institucija – Visuomeninio darbo vadyba. Ji turėjo cenzūruoti spaudą, rūpintis, kad „lietuvių tautos menas būtų gajus, kad jis išreikštų tautos sielą ir plačiai bei vaizdingai reprezentuotų lietuvių tautos pasiekimus“⁵. Tačiau teisus buvo V. Alanas knygoje *Žygiuojanti tauta* rašęs, jog svarbūs ir teoriniai samprotavimai tautinės sąmonės ugdymo klausimais, ir politiniai sprendimai, tačiau šios problemos negalima išspręsti „knygų prikrautame kabinete, bet greičiau ūkininko sodyboje ar kukliame pradžios mokyklos mokytojo kambarėlyje“⁶.

„Nepermaldujama pasaulio lemtimi“ postmodernumo sociologinės teorijos atstovai vadina jau pirmajame XXI a. dešimtmetyje išryškėjusį pasaulį aprėpusį globalizacijos procesą. Technologinis laiko ir erdvės atstumų panaikini-

mas vienus žmones išlaisvina iš teorinių suvaržymų, kitiems, kurie tebebūna su teorija susaistyti, dažnai atima jos prasmę ir galią. Todėl šiandien dar aktualesnė tampa žmogaus kaip giminės, tautos atstovo tapatumo suvokimo problema. Georgas H. von Wrightas teigia, kad „nacionalinės valstybės irsta, o gal net „nyksta“. Ardomosios jėgos yra transnacionalinės“⁷. Anthony Giddensas globalią erdvę pavadino žmogaus proto „pagamintomis džiunglėmis“. Nacionalinės valstybės vis labiau tampa vykdančiomis ir įgaliotomis atstovėmis tų jėgų, kurių jos jau nebesitiki politiškai kontroliuoti. Mažos nacionalinės valstybės nebeturi pakankamai išgalių ar laisvės manevruoti, kad galėtų išlaikyti spaudimą. „Globalizacijos kabarete valstybė atlieka striptizą ir pasirodymo pabaigoje paliekama vien tik su pačiais būtiniausiai dalykais – su savo represinėmis galiomis“, – 1997 m. jau buvo rašoma *Le monde diplomatique*. O Z. Baumanas aiškina: „Silpnas kvazivalstybes nesunku priversti vaidinti (naudingą) tik vietinių policijos nuovadų vaidmenį“⁸. Žmonių judėjimas pasaulyje, nepasitenkinimas savo valstybės politika žmogaus atžvilgiu ir kiti procesai verčia analizuoti tautinės sąmonės ugdymo galimybes ieškant sektinų pavyzdžių kituose Lietuvos kultūros istorijos tarpsniuose.

TAUTINĖS SĄMONĖS BENDRUMO ASPEKTAI AMŽIŲ SANDŪROJE

V. Maciūnas 1939 m. disertacijoje rašė: „Žymus kultūrinis pakilimas, pastebimas Lietuvoje XIX a. pradžioje, buvo viena iš svarbiausiųjų susidomėjimo lietu-

viškaisiais dalykais sąlygų“⁹. Stiprėjo susidomėjimas lietuvių kalba, savo tautos istorija, gyvenimu, papročiais. 1773 m. įsteigtoji Edukacinė Komisija pabrėžė,

kad naujoji mokykla privalės auklėti savo krašto reikalus pažįstantį ir patriotinei pareigai jautrų pilietį. Kultūrinio darbo tikslu buvo skelbiama tautos gyvybė, garbė ir gerovė. Vyskupas J. Kosakowski tvirtino, kad gimtoji kalba ir mokslas yra saugomiausia tautų nuosavybė ir brangiausias paveldas. Vilniaus universiteto rektorius J. Sniedeckis dar 1809 m. viešai kalbėjo, kad tautos tampa nemirtingos tik paliktais išminties, švietimo ir talentų paminklais. Patriotinė pareiga tautai buvo pabrėžiama kaip svarbiausias XIX a. pradžios kultūrinio sąjūdžio veiksnys. Įkurtos Varšuvos mokslo bičiulių draugijos pirmininko S. Staszico žodžiai aktualūs ir šiandien: „išsaugoti ir išstobulinti gimtąją kalbą, išlaikyti ir išstobulinti tautai istoriją, pažinti gimtąją žemę ir jos visokius produktus, platinti jų gavimui, naudojimui reikalingus mokslus“¹⁰.

Domėjimasis lietuvių kalba ir kultūros istorija nebuvo trumpalaikis. M. Akelaitis 1857 m. karštai kalbėjo: „Argi mes, lietuviai, išsižadėsime savo žodžio ir tuo būdu padarysime savo noru tautinę savizudybę?“¹¹. Galima būtų cituoti J. Jušką, A. Kašarauską, kun. M. Miežinį ir dar ne vieną šviesuomenės žmogų. Tai sakytina ir apie Lietuvos istorijos tyrinėjimus (J. Daukantas, T. Narbutas, M. Balinskas, K. Tiškevičius, M. Akelaitis). Dr. J. Basanavičius *Aušroje* rašė: „Mūsų tad ipatingiausias ir didžiausias rūpestis bus – duoti pažinti nusidawimu senowes gadines ir weikalu musu garbinu sentewiu, kuriu darbus ir tewiszkes meilę uzmirse, nezinome mes patis, kuriu tewu esame senus bei nepocziai (anukai, waiku waikai)“¹².

Tautotyros mintis tik brendo. Netgi V. Kudirka savo atsiminimuose rašė: „Nuo motinos, kuri mano nuomonėje buvo idealistiszka, niekad negirdėjau, kas tai Lietuva, lietuvis, gaidinimas Lietuvos ir t. t. Negirdėjau to nei nuo mociutės, nei nuo tetų, nei nuo vienos moteriškės iš mano kaimo ir visos apygardos“¹³. Vis dėlto gausėjo žmonių, besidominčių Lietuvos istorija. Netgi buvo nepatenkintų T. Wagos parašytu istorijos mokykliniu vadovėliu (*Historja Ksiażat i Królów polskich*). Tuo piktinasi D. Poška¹⁴. J. Lelevelis 1818 m. Vilniuje leidžiamam naujam vadovėlio leidiniui sako pridėjęs „šiek tiek daugiau žinių apie Lietuvą, apie kliūtis jos unijai su Lenkija“ ir t. t. Tautos esatį išpažinusiu, lietuviškai kalbėti besistengiančių dauguma buvo vieno socialinio sluoksnio atstovai – valstiečiai, ūkininkai. Tačiau 1932 m. A. Rimka vien tik jų esatimi suabejojo: „ar be pasaulinių inteligentų iniciatyvos iš tų pačių ūkininkų išėję kunigai būtų kada nors patys iniciatyvą pasiėmę ir lietuviškos dvasios laikraštį pradėję leisti?“¹⁵.

XIX a. pradžios Varšuvos ir Vilniaus laikraščiuose galime aptikti nemažai įvairių, dar nežinomų tautų aprašymų. Apie Kubos, Jamaikos, Puerto Riko ir kitų salų gyventojus, korsikiečių, japonų papročius, Norvegijos, Ceilono ar Vokietijos gyventojų tradicijas. Toks požiūris į dar nepažintą pasaulį net paskaitų tekstuose buvo skatinamas F. Schillerio („Was heißt und zu welchem Zweck studiert man Universalgeschichte?“) F. Schlegelis patetiškai postringavo, kad kiekvienas vokiečių turys mintinai mokėti *Nibelungų giesmę*, kaip graikas – Homero poemas.

Jau Romantizmo epochoje buvo atkreiptas dėmesys į svarbiausius tautinę sąmonę brandinančius dėmenis: kalbą, istorinį palikimą, liaudies kūrybą, papročius, mitologijos studijas. 1796 m. F. Schlegelis *Athenäum* puslapiuose rašė: „Dabar mes nepažįstame mitologijos, tačiau manau, kad esame visai arti jos, ...tai laikas, kada mes privalome padėti ją vėl atkūrinėti“¹⁶. Nors jau buvo kaupiami istoriniai fondai, užrašomos liaudies dainos, papročiai, tačiau tuo metu tautinio atgimimo idėja tik budo, subajorėjusi šviesuomenė tęsė unijinę lenkiškąją tradiciją, o didžiąją tautos dalį slėgė baudžiauninko našta.

Kitas istorijos periodas lietuvių tautai siuntė naujus išbandymus. XIX–XX a. sandūroje istorinėje terpėje, kurioje augo ir brendo M. K. Čiurlionis, Lietuvos nutautinimas tapo didžiule grėsme. Nekartodami žinomų faktų, pabrėšime tik kai kuriuos temas kontekstui svarbius momentus. Lenkiškoji valstybės samprata ir carinės Rusijos okupacija stiprino labai trapius lietuvių tautos savimonės pasireiškimus. Trūko sąmoningų piliečių. Siekdami atsikratyti okupacijų poveikio, daryti įtaką kuriamai visuomenei bandė pavienės asmenybės. Šiandien yra istorikų, teigiančių, kad jei tais dešimtmečiais pažangiečių bendruomenėse nebūtų vyravusi tautinės valstybės idėja, šiandien būtume kalbėję lenkiškai. Pilietiškumo pavyzdžius Lietuva turėjusi perimti iš didžiųjų demokratinių valstybių. To laikotarpio sąlygos, „tautų pavasario“ idėja lėmė ne tik J. Basanavičiaus, bet ir V. Kudirkos orientaciją kurti tautinę valstybę. Šiandien aišku, kad vienintelė veiksminga ideologija tuo me-

tu galėjo būti tik tautos veiksmingumo idėja. Buvo aktualu sukurti savo valstybę. Istorinė patirtis rodo, kad tautos savimonė sustiprėja iškilus pavojui jos egzistavimui. Taigi grėsmingas tautos išlikimui lenkinimas, kurį vykdė didžioji bajorijos dalis, dvasininkijos dauguma, ypač Vilniaus vyskupijoje, ir rusų įteisintas draudimas spausdinti ir platinti knygas lotynišku šriftu, mokyti vaikus lietuviško rašto, subrandino šviesuomenės ryžtą kovoti už lietuvių tautinį atgimimą. Nuo seno skaityti mokėjo ne tik bajorai, bet ir valstiečiai tik Žemaitijoje. Šio krašto vyskupijos mokyklose buvo mokoma ir lietuviškai. Druskininkuose vyravo lenkiškoji kultūra.

„Paskelbęs šūkį „nukryžiuot Lietuvą“, Muravjovas kartu suplanavo ją ir visiškai surusinti, supravoslavinti, paversti grynai rusišku kraštu. Pats veikiai iš Lietuvos atšauktas, jis dar nesuskubo viską, ką buvo sumanęs, įgyvendinti, bet jo mintis toliau vykdė jo papėdininkai – visokie Kaufmanai, Orževskiai, Klingenbergai ir kiti“, – 1928 m. rašė V. Biržiška¹⁷.

Ir katalikų bažnyčioje bandyta įdiegti rusų kalbą, bet „visoje Lietuvoje teatsirado vos keletas silpnadvasių kunigų, kurie tą reikalavimą bandė vykdyti. Kiti gi, padrąsinti arba sudrausto vyskupo Valančiaus tam pasipriešino“, – konstatavo V. Biržiška¹⁸. „40 metų lietuvių tautos karas su maskolių valdžia už savo knygas“, – tokiu pavadinimu 1954 m. *Karyje* buvo atspausdintas V. Biržiškos straipsnis.

Tautos sąmonėjimo procesą spartino pasirodžiusi lietuviška spauda. 1883–1886 m. Ragainėje ir Tilžėje leista *Auš-*

ra, redaguojama Nepriklausomybės akto signataro daktaro Jono Basanavičiaus, pažadino ne vieną lietuvių nežinojusį žmogų. J. Gaidamavičiaus-Gaidžio, V. Kudirkos, J. Adomaičio-Šerno iki 1905 m. pabaigos leistas *Varpas* taip pat buvo spausdinamas ne Lietuvoje ir platintas nelegaliai.

XIX a. lietuviai, dažniausiai pasipildantys iš kaimo žmonių, savo socialine padėtimi stovėjo žemesnėje socialinėje pakopoje ir pagal tradiciją mokėsi bendrauti lenkų kalba, ši situacija XX a. pradžioje pradėjo keistis. Nors lenkų raštija užpildydavo daugelį normaliai kultūros raidai trūkstamų spragų, tačiau XIX–XX a. sandūros Lietuvos inteligentija pajuto būtinybę dėstyti mintis gimtąja lietuvių kalba. Miesto inteligentų, bajorijos aplinka buvo palankesnė vaikams kalbėti kasdien vartojama lenkų kalba, valstiečių atžalos, kuriuos tėvai sugebėdavo išleisti į mokslus, būdavo

atskirti nuo šeimos ir „įmesti“ į svietimos kultūros (lenkiškos) terpę nemokėdami tos naujos jiems kalbos.

Jaunuomenei bręsti paveiki buvo labai spalvinga multikultūrinė miestų aplinka. Pvz., 1897 m. Šiauliuose buvo: lietuvių – 1404, žemaičių – 4981, lenkų – 390, žydų – 6978, vokiečių – 381, latvių – 39, baltarusių – 94, totorių – 88. „Litvomanų“, t. y., lietuviais save laikusių, tautiškai nusiteikusių pradėjo daugėti tik apie 1900 m. Todėl nieko keista, kad, kaip yra sakiusi B. Grincevičiūtė: „Mano šeima buvo lenkiškos kultūros lietuviai“¹⁹. Ir tokiam paribio kultūros kontekste buvo natūralu, kad M. K. Čiurlionių namuose kalbėta lenkiškai. Tačiau istorinė situacija, Romantizmo epochos dvasia Europoje visuomenę jau buvo parengusi pripažinti marginalines kultūras. Į europiečių kūrybos kontekstą jos įliejo daug šviežio kraujo ir tapo įdomios, beieškančios savų šaknų.

ČIURLIONIŲ ŠEIMOS NUOSTATOS

Tokia istorinė Lietuvos situacija ryškiai buvo matoma ir Druskininkuose. Iki Pirmojo pasaulinio karo Druskininkuose ribojosi net trys gubernijos. Kurortas priklausė Gardinui, už Ratnyčėlės buvusi „Poganka“ – Vilniaus gubernijai, o Baltaiškė, Jonapolis – senieji priemiesčiai – jau buvo Suvalkų žemėje. J. Čiurlionytė prisiminimuose teigia, kad vasaromis Druskininkų Kurhauze grodavo iš Vilniaus, taigi iš ilgai lenkams priklaususio krašto, atvažiuodavęs orkestras. Druskininkus veikaluose mini J. Kraszewskis, Sirokombė, Ratnyčioje palaidotas Čėciotas. Liškia-

va vadinta Liškovo, Jonapolis – Janopol, Merkinė – Mereč, Leipalingis – Leipuny. Lenkintos ir pavardės: Vanagas – Ptakowski, Suraučius – Surovec, Gražulis – Gruszewcki. Čiurlionių gyvenamuoju metu Suraučiaus kaimo gyventojai „kalbėjo ir barėsi lietuviškai, nors šventadieniais, eidami į bažnyčią, dėjosi lenkais ir švebeldžiavo žargonu“, – prisiminė J. Čiurlionytė²⁰.

Čiurlionių motina Adelė Radmanaitė buvo Bavarijos evangelikų palikuonė. Tėvas Konstantinas Čiurlionis gimė Guobinių kaime Liškiavos parapijoje, Leipa-

lingio valsčiuje lietuviu Stasio Čiurlionio šeimoje. Tėvo vyresnioji sesuo Večkienė vaikus vadino sudzūkintais vardais: Valerikutė, Jadzvygutė, Jonuką – Jasiumi. Mažiesiems čiurlioniukams dainuodavo daug liaudies dainų. Tėvas mokėsi pradinėje mokykloje, kur mokė lenkiškai. Lenkiškai ir kalbėjo, „to reikalavo geras tonas. ...Tais laikais vargonininkai privalėjo mokėti lenkiškai, kad galėtų susikalbėti su apylinkės dvarininkais ir sulenkėjusiais miestelėnais“²¹. Neužsimenama nei apie knygnešius, nei apie daraktorių veiklą. Tėvo vadovaujamas choras mišias giedojo lotyniškai, o keturbalses giesmes – lenkiškai. Šeimoje kalbėdami

lenkiškai, iš tėvų, tetų vaikai buvo išmokę ir lietuviškų dainelių, girdėjo jas kaimiečių lūpose, visi mokėjo „šiai taip susikalbėti su lietuviais kaimiečiais. ...Tais laikais buvo įprasta, ne tik inteligentai, bet ir miestelėnai pamažėl perėmė svetimą kalbą, inertiškai pasiduodami denacionalizacijai“²². Šeimos nariai skaitė lenkų kalba parašytas knygas, draugavo su lenkų šeimomis. Tačiau namuose dažnai skambėjo posakiai: „Juk lietuvis esi!“ ir „Gražus vyras – tikras lietuvis“. Tačiau „apie politinę lietuviybės padėtį ir reikšmę nebuvo kalbama“²³. Sąmoningai kelti lietuviybės problemą Konstantinas pradėjo tik apie 1905 metus.

LIETUVOS PEIZAŽO POVEIKIS

M. K. Čiurlionis rašė lenkiškai, nes lietuviškai pakankamai gerai nemokėjo. Į šiuolaikinę lietuvių kalbą išversti Čiurlionio tekstai šiandien pateikia jo požiūrį į aplinką, kurioje gyveno. Tai ir buvo ta erdvė, kuri jį siejo su Lietuvos–Tėvynės sąvoka. Skaitome daugybę aprašytų peizažų, o laiškuose – tiesiog nostalgikų. Lietuvos peizažas brandino menininko pasaulėjautą. „O ant tų krantų ir ant mylimo Nemuno dangaus toks skaištus, švelnus, toks lietuviškas – žiūri žiūri ir negali atsižiūrėti. Tuomet širdis smarkiau pradeda plakti, o siela nudžiugus himną pradeda giedoti Tam, kuris tėvynę tau davė Lietuvą. Ir graži gi ta mūsų Lietuva. Graži savo liūdnumu, graži paprastumu ir širdingumu. Nėra čia kalnų, debesis remiančių, nėra kaskadų užiančių; pažvelk tik aplink! – koks gaudus paprastumas tame reginyje. Laukas kaip didelis šilkinis kilimas su

tamsiai ir šviesiai žaliais langeliais; per lauką juokingai vingiuoja kelias ir pranyksta kažkur grioviuose; palei kelią kryžius, o šalia jo beržas stovi ir verkia. Toli horizonte mėlynuoja miškas. Prisiartink prie jo, tai jis tau paslaptingu kuždesiu seną seną legendą apsakys arba raudą graudžiai pradės ošti“²⁴. Taigi M. K. Čiurlioniui svarbu buvo ne kalba, bet ką ir kaip ja kalbama apie Lietuvos grožį. Lietuvos peizažo pajautimas įkvėpė dvasinį artumą savam kraštui. Todėl galime teigti, kad M. K. Čiurlionio tautinės aspiracijos prasidėjo nuo meilės savo krašto gamtai. Jos pajauta lydėjo jį visą gyvenimą, teikė stiprybės. Galima būtų sutikti su Ch. Montesquieu, J. G. Herderiu, kurie akcentavo ne tik glaudžius etninės savimonės ir gamtinės aplinkos saitus, bet net priklausomybę. Tai būdinga Romantizmo dvasia alsuojančiai kultūrai. Kalbama ne apie žmogų

kaip evoliucionuojančią biologinę rūšį (L. Gumiliovas), bet kaip emocinėje sferoje bręstančią tautinę savimone ženklinantį asmenybę. F. Schilleris pabrėžė intymius žmogaus ryšius su gamta. Atitrūkimas nuo jos buvo suvokiamas kaip sunkūs padariniai. Tik artimumas gamtai sukuria žmogaus pilnatvę. Žmogaus „juslinis potraukis pradeda veikti pirmiau nei protingasis...“ Gamta užima esminę vietą ir L. Tiecko kūryboje. Meistriškai nutapyti miško peizažai, jų fone – svarbios scenos. Idiliški, šviesūs peizažai. Tarsi jautrus dialogų akompanimentas (*Franco Šternbaldo klajonės*). Vėlesnėje kūryboje gamta įgauna savarakiškas funkcijas, ypatingą reikšmę. Per ją L. Tieckas išreiškia savo filosofines nuostatas. Junti Rousseau šauksmą vienyti su gamta. Nuo triukšmingo pasaulio gieda nuostabus paukštis, simbolizuojantis nemirtingą meną, jo idealą. Dailininkas Ph. O. Runge rašė: „greitai ateis laikas, kuris vėl įteisins meno grožį. Jis atsiskleis gamtovaizdyje. ...Mes matome, arba bent privalome kiekvienoje gėlėje, gamtovaizdyje matyti ir jausti gyvąją dvasią...“²⁵

Sureikšmindami gamtą Jenos romantikai stengiasi priartėti prie aukščiausio etinio idealo, siekia suvokti begalybę. Ar ne toks M. K. Čiurlionio *Rex*, laidotuvių ciklas ir kiti mistiniais laikomi darbai? Romantizmo idėjų, su kuriomis susipažino studijų Leipcige, ypač Varšuvoje, metu, plėtotė, matyt, skatino M. K. Čiur-

lionį jas įgyvendinti ir įvairiaplanėje kūryboje. Nepaprastai stiprus vienybės su gamta jausmas ugdė prierašumą prie savojo krašto. Estetinių santykių su lietuviškuoju peizažu, kurio visada ir visur ilgėdavosi (asociacijos su Tėvyne) išsakė daugelyje laiškų. Eug. Moravskiui Čiurlionis rašė: „Leistis Nemuno kryptimi, link mūsų kalnelių, smėlynų, pušynų. Ir koks būtų džiaugsmas!.. Nuo lat žiūrėčiau į medžius, žoles, čia pat prie manęs bręstų ir raustų saulėje pumpurėliai, paskui šviesiai žali ūgliai“. Iš laiško V. Markevičiūtei: „Prieš mus – Nemunas. Aplinkui tylą... pleveno lengvutis rūkas, jis užgoždavo mėnulio šviesą ir bolavo jaunų pušų ūgiuose, žolėje...“²⁶. Simfoninės poemos „Miške“ pradžią autorius taip įsivaizdavo: ji prasideda „tyliais, plačiais akordais, tokiais, kaip kad tylus ir platus yra mūsų lietuviškų pušų ošimas“²⁷. Nepaprasta meilė grožiui ir harmonijos pojūtis. Tarsi pagonis meldžiasi saulei.

Tautinė M. K. Čiurlionio sąmonė pirmiausia buvo veikiamą ne lietuviškojo etnoso istorinių, platesnių kultūrinių požymių, bet lietuviškos, o konkrečiau – Druskininkų apylinkių, Dzūkijos gamtos reflektuojamų ženklų. Būtent jie formavo ir daugelį kūryboje išreikšiamų simbolių. Linkęs į panteizmą M. K. Čiurlionis gamtą net personifikavo. Lyrinei pasaulėjautai, matyt, įtakos turėjo ir romantinė literatūra, kurią galėjo vartyti Konstantinas.

Literatūra ir nuorodos

¹ A. Maceina. Tautinis gyvenimas, in *Raštai*, t. 8. – Vilnius: Mintis, 2002.

² A. Maceina. Tautinis pašaukimas, in *Židinys*, 1933, Nr. 8–9, p. 100.

- ³ V. Kaupo projektas. V. Kaupo raštas V. Rasteniui, 1934, LCVA, ap. 1, f. 923, b. 1041, l. 139.
- ⁴ M. Žilinsko raportas VR ministrui, 1934, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1041, l. 38.
- ⁵ Talkos biuletėnis, 1938 m. rugpjūčio 25, Nr. 576, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1014, l. 169.
- ⁶ V. Alantas. *Žygiuojanti tauta*. – Kaunas, 1940, p. 106.
- ⁷ G. H. von Wright. The crisis of social science and the withering away of the state, in *Associations*, 1, 1977, p. 50.
- ⁸ Z. Bauman. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. – Vilnius: Strofa, 2002, p. 106.
- ⁹ V. Maciūnas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Fotografuotas leidinys. – Vilnius, 1997, p. 5.
- ¹⁰ Ten pat, p. 37.
- ¹¹ Ten pat, p. 294.
- ¹² B.[asanavičius, J.] Priekalba, in *Aušra*, 1883, Nr. 1.
- ¹³ V. Kudirka. *Raštai*, t. 2, p. 253.
- ¹⁴ Pagal: V. Maciūnas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Fotografuotas leidinys. – Vilnius, 1997, p. 215.
- ¹⁵ A. Rimka. *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Ausros“–„Varpo“ gdynės socialekonominiai raštai*. – Kaunas: VDU Teisės fakultetas, 1932, p. 28.
- ¹⁶ E. Kleßmann. *Die deutsche Romantik*. – Köln: DuMont Buchverlag, 1979, S. 27.
- ¹⁷ V. Biržiška. *Praeities pabiros. Rinkinys straipsnių iš Lietuvos praeities*. – Bruklinas: Kario leidinys, 1960, p. 85.
- ¹⁸ Ten pat, p. 87.
- ¹⁹ Autorės pokalbis su B. Grincevičiūte, 1976 m. spalio 15 d.
- ²⁰ J. Čiurlionytė. *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį. MKČ 120*. – Kaunas, 1994, p. 14.
- ²¹ Ten pat, p. 24.
- ²² Ten pat, p. 28.
- ²³ Ten pat, p. 27.
- ²⁴ M. K. Čiurlionis. *Žodžio kūryba*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 37.
- ²⁵ E. Kleßmann. *Die deutsche Romantik*. – Köln: DuMont Buchverlag, 1979, S. 81.
- ²⁶ Ten pat, p. 84.
- ²⁷ Ten pat, p. 90.

B. d.